

TŘETÍ POHLAVÍ

Bouřlivou debatu o homosexualitě už má většina vyspělých zemí za sebou. Ty z nás, na něž sedí nálepka „transsexuál“, ale stále halí mlha. Mléčný opar se právě teď začíná trhat. Chuť i odvahu mluvit veřejně o tom, co život s diagnózou F64.0 znamená, má na Západě čím dál víc lidí. A Česko v tomto smyslu není výjimkou.

□ LUCIE KAVANOVÁ / FOTO MATĚJ STRÁNSKÝ



*Mezi jedničkami a nulami.
(Damian Machaj)*





O d stolku ve vinárně na pražských Vinohradech se vláčně zvedá pohledná štíhlá bruneta. „Andrea,“ představuje se zvučným altem a na seznámení připojuje na tvář dva polibky. Pomalým pohybem zasune za ucho pramen uvolněný z lesklého mikáda, urovná si stříbrný náhrdelník, který se jí zadrhl na černém svetříku, a mezi malinově rudé rty elegantně vsune cigaretu. Coby umělkyni jí na dokonalém vzhledu záleží – a oči, které jejím směrem tu a tam vystřelí od ostatních stolků, potvrzují, že o pozornost nemá nouzi. Kradmé pohledy ale možná mají ještě jiný důvod. Andrein pečlivě trénovaný alt totiž tu a tam klesne do podstatně hlubšího tónu, a když se po pátém pivu zvedá, aby si odskočila na dámy, vztyčí své tělo vysoké 195 centimetrů a odhalí boty velikosti 44. A když po chvíli hlasitě vypráví, jak ji před pár dny rozhodla úřednice na matrice, protože ji odmítla oslovovat v ženském rodě, vytahují hosté u vedlejšího stolu zmateně obočí.

Těžký terén

Důvodem, proč Andrea (52) trochu mate, je skutečnost, že právě prochází procesem, kterému se lidově říká přeměna pohlaví. Na jeho počátku stojí diagnóza transsexuality, tedy vrozené poruchy, již Mezinárodní klasifikace nemocí popisuje jako „stav, kdy si jedinec přeje žít a být akceptován jako příslušník opačného pohlaví, než jaké má anatomicky“. „Pohlavní identita je hned po tom, že se každý z nás identifikuje jako člověk, nejsilnějším pocitem, jak sami sebe vnímáme,“ říká psycholog Petr Weiss s tím, že právě proto vede rozpor mezi vnitřně vnímaným pohlavím a tím, jaké má člověk tělesně, k jen těžko představitelnému stresu. Názory na to, kde se transsexualita vzala a jak s ní nakládat, se v průběhu dějin měnily, dnes se však většina lékařů ve vyspělých zemích shodne, že jde o poruchu pohlavní identity, již není možné potlačit, ale lze ji úspěšně léčit.

Lékaři mají sice jasno, ovšem na poli terminologie panuje zmatek.

Vcelku zažité slovo „transsexuál“ totiž většinu lidí z komunity pobuřuje. „Přiliš akcentuje sex a navozuje dojem, že jde o nějakou úchytku,“ kroučí hlavou Andrea. Diagnóza přitom nemá se sexuální orientací nic společného a přeměna pohlaví ji nemění. Zatímco jedna část komunity běžně používá slovo „transka“, tu druhou to uráží a lobbuje za prosazení korektnějších a zatím nijak přirozených variací na mezinárodní termíny, jako jsou „transmuž“ či „transžena“ nebo označení „FtM“ (Female to Male, žena proměněná na muže) a „MtF“ (Male to Female, muž proměněný na ženu).

Co přesně rozhoduje o tom, že se u někoho transsexualita vyvine a u někoho ne, zatím zůstává nejasné. Podle několika studií by to mohl být stres a hormonální nerovnováha matky během těhotenství, jiné tvrdí, že za tím stojí dědičnost. Žádná z těchto teorií se ale nepotvrdila, shodují se čeští sexuologové v knize *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Na čem shoda panuje, je, že transsexualita provází lidstvo už nejméně od antiky a že se s ní promíle až půl procenta populace prostě narodí. Zároveň se potvrzuje, že projevovat se většinou začíná už v dětství, zhruba okolo čtvrtého roku života, odkdy si děti začínají uvědomovat svoje pohlaví.

Šťastné chvílky

Při vzpomínkách na dětství v těle chlapce si Andrea vybavuje, že ji už od první třídy sice mnohem víc bavilo koukat na romantické komedie než chodit na fotbal, tak to ale měla spousta chlapců v jejím okolí, a tak tomu nevěnovala velkou pozornost. Že úplně nepasuje do klukovské role, si připustila až ve třetí třídě, kdy poprvé využila toho, že byla doma sama, a tajně si oblékla matčiny šaty. Když se podívala do zrcadla, celá se rozechvěla. „Jasně jsem cítila, že teprve teď jsem to já, poprvé jsem si připadala krásná,“ vzpomíná Andrea. Soukromé módní přehlídky se staly jejím pravidelným tajným rituálem – a v hlavě jí zanechávaly čím dál větší zmatek: byly to její nejšťastnější okamžiky a ona netušila proč.

Západní společnost za sebou měla v době, kdy se Andrea učila násobilku, intenzivní osvětu. Postaral se o ni například americký voják George Jorgen-

sen, který se krátce po návratu z bojišť druhé světové války vydal do Kodaně, aby tam po sérii speciálních povolení podstoupil v roce 1953 operativní proměnu v blondatou krásku Christine. Proces krok za krokem sledovala díky médiím i fascinovaná americká veřejnost. „Příroda udělala chybu,“ řekla tehdy americkým novinářům Jorgensová, „a já jsem se ji rozhodla napravit.“

Palcových titulků Christine po návratu do New Yorku využila a stala se slavnou kabaretní zpěvačkou a tanečnicí. První operace už tehdy za sebou mělo i normalizační Československo, přísně se však tutlaly a většina obyvatel v tomto směru žila v informačním vakuu. Ve stejné době, kdy o svém prožitku Christine otevřeně mluvila a vedla osvětové kampaně, tak Andrea postupně ještě na základní škole dospěla k jednoznačnému závěru: „Myslela jsem si, že jsem úchyl, a nenáviděla se za to,“ vzpomíná.

Chovej se slušně

Právě touha po hračkách či převlékání se do oblečení vysněného pohlaví jsou běžné rané projevy transsexuality i podle sexuologů. „Samy o sobě ale ještě ani zdaleka nic nepotvrzují, u třetí čtvrtin takových dětských případů se diagnóza časem nepotvrdí,“ říká Weiss. Jedním z vodítek, kterých se lékaři chytají později, je vývoj v pubertě, kdy se porucha začne promítat do vztahu k vlastnímu tělu a představ o vztazích i o sexu.

Své o tom ví také Andrea, která na prahu střední školy postupně dorostla do svých 195 centimetrů a na bradě jí rašilo husté strniště. V intimních předstávách ale vystupovala výhradně jako žena. Že by se jí mohla stát i fyzicky, tehdy vůbec netušila, a tak se jí v sobě rozhodla umlčet. Začala chodit do posilovny a přihlásila se do veslařského oddílu, na konci základky se stala mistrem republiky mezi žáky. Jenže frustrace ji začala dohánět ve snech. „Sama bloudím opuštěným domem, který má zatlučená okna i dveře, a nemůžu najít východ,“ popisuje jednu z mýt, které jí začaly pronásledovat. V jiném snu bloudí sama domem, kde bydleli s rodiči, ale na žádných dveřích nenachází jméno své rodiny. S rodiči vycházeli dobře, ale oba prý byli hodně uzavření. „Neuměla jsem si představit, že na ně něco takového vy-



„Studenti vzali moji proměnu v pohodě. Dokonce mi donesli kytku a bonboniéru – jednu pro Alexe a druhou pro Alici.“ (Alex Röhrich)



Podmínkou změny pohlaví je v Česku sterilizace, posudek speciální komise a svobodný stav.

balím,“ vzpomíná a na notebooku ukazuje několik fotek z dětství a z vojny. Směje se z nich pohledný, nakrátko ostříhaný brunet s širokými rameny, jenž ostatní muže převyšuje o hlavu.

Mezi ty, kdo odvahu oznámit své pochyby rodičům našli, patří čtyřicetiletá Sabine z Prahy, která před třinácti lety podstoupila operaci z muže na ženu. Od matky se jí ale dostalo jediné odpovědi: „V našem domě se budeš chovat slušně,“ shrnuje Sabine reakci s ironickým úsměvem. I u ní se tak jediným řešením frustrace stalo tajné převlékání za dveřmi dětského pokoje. Co se v hlavě teenagera v takové situaci děje, naznačuje Alex Röhrich (42) ze Smržovky, který má

za sebou přeměnu z ženy na muže: „Je to naprostý zmatek,“ říká. Jako teenager toužil vztáhnout se k nějaké normě, někam se zařadit. „Zároveň jsem ale cítil, že běžné kategorie pro mě nefungují.“

I on zoufale bojoval se svým tělem plavé dívky s výraznými křivkami a také s vědomím, že se mu místo mužů líbí ženy. „Toužil jsem o ně pečovat, nosit jim tašku, dávat kytky, pouštět je do dveří,“ popisuje svoje tehdejší představy o sobě v mužské roli vysokoškolský učitel a mediální ředitel PR agentury Röhrich s tím, že to dost dobře z pozice „kamarádky“ dělat nemohl. Peklem na zemi pro něj bylo například absolvování tanečních. ▶

Mám se fajn. Konečně.
(Sabine)



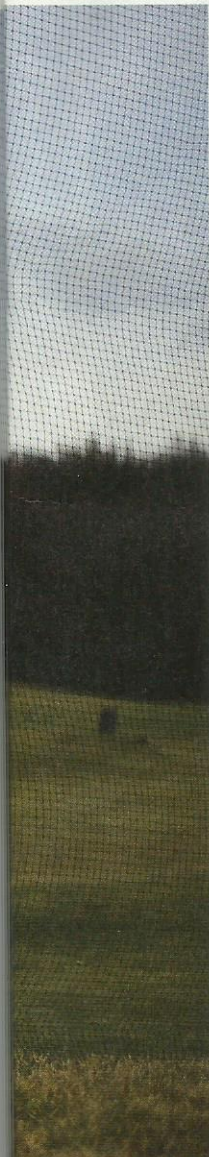
► „Zkuste si vy coby heterosexuální žena představit, že vás v tak citlivém věku někdo donutí ostříhat se na ježka, navleče vás do kvádru a motýlku a nutí tančit s holkama...“ Po celou pubertu hledal radost ve sportu a hrál závodně volejbal, ale během několika let se mu nepodařilo navázat funkční vztah a osamělost ho postupně dohnala až k myšlenkám na sebevraždu. Jeho příběh končí happy endem v podobě manželství a dvojitého otcovství díky kamarádce, která ho na poslední chvíli spojila se psychologem.

Ano, můžeme

Teenageři, kteří vyrůstají dnes, mají na výběr hned z několika druhů po-

moci. Kromě psychoterapie a skupinové terapie mohou přibližně od šestnácti let začít brát (stejně jako dospělí pacienti) hormony, které potlačí produkci jejich původního estrogeneru či testosteronu - a naopak tělo obohatí o hormony vysněného pohlaví (hormony pak většinou berou celou plnoletost, mohou jít na operaci. Pakliže ještě před čtyřiceti lety končila velká část vaginoplastik nekončnými záněty a nezřídká i úmrtím, lékaři nyní běžně dokážou z penisu vytvořit plně funkční vaginu včetně „živého“ klitoris. Pomocí skalpelem dokážou i ženám, které touží být muži. Existuje celá řada variant

plastik penisu (například využitím zádočných svalů a kůže z předloktí), z nichž některé mají pouze psychologickou a estetickou funkci, s jinými lze i močit jako muž - tedy vestoje. Výzvou pro vědu ale stále zůstává „vyrobení“ penisu, který by plně fungoval i při sexu - topořivá tělíska či chámovody se zatím netransplantují, varlata vytvořená plastickým chirurgem sperma neprodukuje -, a i když si lze při sexu vypomoci mechanickými zpevňovacími pomůckami, nelze s takovým penisem dosáhnout orgasmu. Také proto si řada žen preoperovaných na muže ponechává i původní ženský orgán. „Značně to komplikuje například volné chození



do sprch v bazénu nebo posilovně. Problémem jsou i hospody, kde nejdou na pánech zavřít kabinky, nebo kde mají jen pisoáry," nastiňuje potíže Alex Röhrich. Navzdory svým limitům operace z ženy na muže dnes ve vyspělých zemích mírně převažuje počet FtM (v českých zemích do roku 1989 převažoval počet MtF a po revoluci se poměr otočil).

Ale zpět k možnostem léčby v pubertě - podle sexuologů nelze vždy už v dospívání diagnózu zcela jednoznačně potvrdit. Buď se tedy s hormonální léčbou (která u chlapců spustí například zaoblování boků a ňader, zjemnění kůže, vlasů či hlasu, a u děvčat zase růst ochlupení nebo hrubnutí rysů v obličeji) počká, anebo je posledních několik let k dispozici novinka v podobě léků na bázi hormonů, které dokážou pubertu i o několik let odložit. Pokud se časem diagnóza potvrdí, není třeba tolika operací, protože se tak potlačí vývoj pohlavních znaků - a pokud ji lékaři vyvrátí, stačí blokátory puberty vysadit a běžné hormonální změny proběhnou, pouze později.

Bod zlomu

Nic z toho však generace dnešních padesátníků k dispozici neměla. Čerstvě dospělá Andrea se tak uprostřed sedmdesátých let snažila svoji frustraci ventilovat vedle sportu i malováním a fotografií a v uměleckých kruzích jednoho dne potkala ženu, do níž se zamilovala. „Spíš než na romantice a sexuální přitažlivosti stál náš vztah na vzájemném uměleckém porozumění,“ říká.

Netrvalo dlouho, a „Andrea se oženil, tedy vlastně vdala“, hledá se smíchem sama slova pro svoji minulost. Manželka o Andreině rozpolcenosti věděla, ale měla pro ni málo pochopení. „Zkoušela jsem to potlačit,“ vzpomíná mezi šluky cigarety. Občasného převlékání se každopádně vzdát nedokázala, vztah provázely neustálé rozchody a návraty - a když se vystupňovaly i neshody v ložnici, vyhledala Andrea v polovině devadesátých let poprvé sexuologa. Ten jí dal dnes již vyvrácenou radu, „ať to zkusí překonat“ a v intimních chvílích si představuje, že je žena. „No, nezabralo to,“ říká ironicky. Úlevu jí přineslo až rozšíření internetu díky několika komu-

nitním fórům, která jí konečně objasnila, v čem její problém spočívá. „Bylo mi pětatřicet a já si poprvé v životě připustila možnost, že nejsem úchyl - a že moje situace má řešení,“ vzpomíná hnědovláška. V tu chvíli však přišlo narození syna, a tak se Andrea rozhodla radikální kroky ještě odložit.

S blížící se padesátkou ale přišla krize středního věku, náhlá smrt matky a bilancování nad životem. Andrea, tehdy ještě kompletně v těle muže, „byl“ v té době kreativním ředitelem reklamní agentury, svalnatý chlapík s perfektním audi a katalogovou rodinou. „Akorát že měl pocit, že nežije svůj vlastní život, ale hraje roli, kterou mu někdo předepsal.“

V padesáti letech se mnozí z nás neodhodlají ani ke změně zaměstnání, natož pohlaví. Andrea však nechtěla svůj život jen tak nějak „doklepat“, a tak se rozhodla z této role konečně vystoupit. Rozvedla se, od loňského léta bere hormony a připravuje se na operaci. Vedle fyzických změn je hlavním efektem, který pozoruje, „naprosté zklidnění“ a změny v citovém rozpoložení. „Nemám ráda stereotypní genderové role, ale je fakt, že mi najednou přestalo tolik záležet na pracovních úspěších,“ říká. „Najednou jsem mnohem emocionálnější, naprosto nejdůležitější jsou pro mě nyní vztahy, mám strašnou chuť se lidí ptát, jak se cítí, povídat si s přáteli,“ líčí.

Tisíc odstínů

I když má Andrea za sebou dvacet let manželství se ženou, při otázce, na co se těší, pokud se s koncem roku přiblíží vzhledu ženy i vysněnou operaci, odpovídá okamžitě: „Na první sex s mužem.“ V tomto bodě se začíná ukazovat, jak matoucí může termín „transsexualita“ být. Jak bylo řečeno, se sexuální orientací totiž nemá tato porucha pohlavní identity nic společného.

Navic existuje na pocitové škále identity žena-muž celá řada možností v prostoru mezi „jedničkami a nulami“. Někomu stačí pro dobrý pocit ze sebe samého hormonální terapie, někdo nedosáhne klidu, dokud si nenechá odstranit ňadra - a další potřebují „kompletní balíček“. V meziprostoru se pohybuje například Damian Machaj. Devětadvacetiletý filmař se

V padesáti se mnozí neodhodlají ani ke změně zaměstnání, natož pohlaví. Andrea ale nechtěla život jen tak „doklepat“.

podobně jako Andrea nachází uprostřed hormonální terapie, jejímž výsledkem je, že mu servírka v kavárně, kde rozhovor probíhá, bez zaváhání říká „pane“. Damian se však vyloženě ženou ani vyloženě mužem necítí. „Identifikuji se jako muž, ale každý muž má podle mě v sobě i kus ženy a každá žena kus muže, součástí mojí identity jsou i ženské rysy,“ vysvětluje Damian, který se o své prožitky z přeměny dělí na blogu Pandamian.org. Nevidí prý tak například důvod, aby podmínkou změny pohlaví byla sterilizace. „Proč podstupovat zbytečnou operaci navíc?“ ptá se Damian.

V Česku to může znamenat docela problém. Kompletní cesta za novou úřední identitou obsahuje následující kroky: diagnózu musí nejprve potvrdit dva nezávislí lékaři, potom dotyčný projde hormonální léčbou a zkusí si nejméně rok „na zkoušku“ v nové roli žít (jméno si na tu dobu změní na matrice na střední rod - například v případě Alexe šlo o „Aldu Röhrichů“).

Samotnou operaci potom musí posoudit až šestnáctičlenná komise složená z lékařů a právníků - mimo jiné proto, že Češi mají k dispozici ne zcela automatický luxus v podobě faktu, že léčba transsexuality včetně operací je hrazena ze zdravotního pojištění. Další podmínkou je svobodný stav - manželství české zákony zakazují osobám stejného pohlaví a registrované partnerství zase lidem opačného pohlaví. (Po změně pohlaví se mohou znovu zaregistrovat či vstoupit do manželství.)

Pokud má k zápisu nové identity (včetně vystavení nového rodného čísla) dojít i na matrice, prikazuje dotyčnému platný občanský zákoník operativní přeměnu pohlavních or-

▶ gánů, při které dojde ke „znemožnění reprodukce“. „V době rozvolňování tradičních rodových rolí a modelů rodiny ale přestávají takové zákony stačit,“ říká Maty Dio z českokrumlovské neziskové organizace TransFusion, jež se snaží posílit práva tuzemských členů transkomunity.

Za pravdu mu dávají jednoznačné trendy v zahraničí, kde se v posledních letech mluví o zlomové emancipaci této menšiny, která má i svoje právní důsledky. Slovo transgender například vloni poprvé použil v projevu americký prezident – v řeči o stavu Unie Barack Obama výslovně uvedl trans lidi jako jednu ze skupin, kterou je vedle politických vězňů či náboženských menšin třeba obzvlášť podporovat. Bradley Manning, respektive Chelsea Manningová, odsouzená za zveřejňování tajných informací na WikiLeaks, se předloni stala prvním americkým vězňem, který smí podstoupit léčbu směřující ke změně pohlaví ještě ve výkonu trestu. Britské univerzity začaly poprvé v historii přijímat do svých ženských kolejí i ženy, které byly dříve muži.

Celosvětově potom přibývá známých osobností, jež absolvovaly veřejný coming-out: herečka Laverne Coxová, producentka filmu *Matrix* Lana Wachowská či polská europoslankyně Anna Grodzká.

Na změnu klimatu reagují i sociální média, Facebook nyní například nabízí svým uživatelům v kolonce „pohlaví“ přes padesát kategorií, původní „ženu a muže“ doplnilo například „FtM“, „Nonbinary“ (nevyhraněné) nebo „Pangender“ (příslušník třetího pohlaví, u kterého je míra identifikace s ženskou či mužskou identitou proměnlivá).

A v řadě zemí se rozvolňují i zákony. Například Argentina, Švédsko či Dánsko nejenže od loňska odstranily povinnou sterilizaci, zrušily ale i posudkové komise a není nutná ani hormonální terapie – stačí, aby člověk změnu pohlaví úřadům oznámil. Podobného stavu by ráda dosáhla také TransFusion, která kvůli povinné sterilizaci, již označuje mluvčí organizace Dio za „diskriminační“ a „ponižující“, chystá na český stát hromadnou stížnost k Radě Evropy, a pokud se tím věc nezmění, tak i žalobu k Evropskému soudu pro lidská práva. Zatím se prý přihlásily „desítky“ zájemců.

Česká výzva

Loňský průzkum Agentury Evropské unie pro základní práva EU LGBT Survey zároveň ukazuje, že mezi necelestými sedmi tisíci Evropanů s příslušnou diagnózou skrývá až osmdesát procent respondentů z Česka svoji identitu až do konce středoškolských studií (a více než třetina se cítí diskriminována v práci a kolegům se k ne-standardní identitě raději nepřiznává).

NENÍ TRANS JAKO TRANS

Transgender – souhrnné označení všech transskupin, tj. včetně transvestitů.

Queer – označení pro lidi, kteří se vymykají běžným normám lidské sexuality (heterosexualitě, monogamii apod.).

FtM – z anglického „Female to Male“. Člověk procházející přeměnou z ženy na „transmuže“.

MtF – z anglického „Male to Female“. Člověk procházející přeměnou z muže na „transženu“.

Transsexualismus je podle Mezinárodní klasifikace nemoci stav jedince, který si přeje žít a být akceptován jako příslušník opačného anatomického pohlaví, než jaké má. Pociťuje touhu po chirurgickém zásahu, na jehož konci by tělo odpovídalo preferovanému pohlaví. Je označován také jako diagnóza F64.0.

Travesti – druh uměleckého vystoupení, kdy se muž či žena převlékne za příslušníka opačného pohlaví.

Transvestitismus – doslova „převlékačství“. Transvestité mají potřebu připodobnit se opačnému pohlaví nejčastěji volbou oblečení a dalších doplňků. S druhým pohlavím se identifikují jen částečně či dočasně, motivací bývá sexuální uspokojení. Jako synonymum se v anglicky mluvících zemích někdy používá „crossdressing“.


Zdroje: <http://www.transsexualita.cz> a H. Fífková, P. Weiss, I. Procházková: *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*, Grada, 2008

Byť nejsou na rozdíl například od USA známé žádné fyzické útoky motivované transidentitou, má podle průzkumu až čtvrtina českých účastníků ankety za poslední rok zkušenost s nějakou formou šikany, většinou v podobě ústního zesměšňování či urážek.

Své o tom ví například čtyřicetiletá Sabine, která se rozhodla hormony krátce po operaci vysadit. Zjemněná kůže jí sice zůstala, nadále si ráda lakuje nehty nebo chodí s lehkým make-upem, mluví ale hlubokým basem a narostly jí bicepsy. „Párkrát se stalo, že se mi nějací pubertáci smáli a hlasitě volali „je to ženská, nebo chlap?“,“ potvrzuje výsledky průzkumu. „Já jsem sama se sebou ale spokojená, nic moc si z toho nedělám,“ říká Sabine, jež se snaží ostatním z komunity dodávat sílu k podobnému nadhledu svými knihami – její novinka *Křížovatky* právě míří do distribuce.

Mnohdy se drobné zákruty života projevují ve značně subtilní rovině. Otázky typu „kam chodíš na záchod“ nebo „jaké už jsi měl operace“ považují podle hlasů z praxe za vhodný konverzační otvůrka i mnozí lidé, kteří dotyčného člověka, jenž prochází přeměnou, skoro neznají. „Běžnému člověku by je přitom nepoložili,“ podotýká bloger Machaj. Andrea, která o své identitě ještě nedávno mluvila otevřeně do médií a přes Facebook veřejně sdílela svoji proměnu do sebemenších detailů, nedávno omezila otevřený profil jen pro svoje on-line „přátele“. Z jejího syna si kvůli ní totiž začali ve škole utahovat spolužáci. „Byl z toho, že vystupují pod svým jménem veřejně, zoufalý,“ tvrdí Andrea, která ze stejného důvodu odmítá i na těchto stránkách odhalit svoji plnou identitu či tvář.

Přes všechnu potíže prochází zdejší komunita lidí, kteří se cítí být na hranách pohlavních identit, nebývalým pohybem. Za posledních deset let se počet těch, kdo se odvažují vyhledat pomoc lékařů, zdvojnásobil (momentálně se k léčbě hlásí asi sto lidí ročně) a množící se blogy, knihy, veřejné profily na sociálních sítích či žaloba TransFusion ukazují, že se stále méně bojí přihlásit o svá práva i nahlas. „Třeba to pomůže, aby se se svojí identitou i ostatní smířili dřív než já po padesátce,“ dodává Andrea a zaklapává notebook s fotkami. ■

 WWW.RESPEKT.CZ/AUDIO